

Književna gozba za one koji vjeruju da rukopisi ne gore

17.09.2017. | Tanja Tolić | Ocjena recenzenta: 5,0

Majstor grotesknog pretjerivanja Konstantin Vaginov ovako završava svoj romančić o izmišljenom piscu Svistonovu: "Na kraju je osjetio da je definitivno zatvoren u svome romanu. Gdje god bi se pojavio, posvuda je viđao svoje junake. Oni su imali druga prezimena, druga tijela, drukčije frizure i drukčije su se ponašali, ali ih je odmah prepoznavao. Na taj se način Svistonov u potpunosti preselio u svoje djelo."

U "Lisici" Dubravke Ugrešić ovaj je odlomak fusnota, sitna napomena na dnu dvije stranice, zakopana duboko u roman od tristotinjak stranica, no kako nas *lisica* uči – a lisica zna mnoge stvari, za razliku od ježa koji zna samo jednu – "svi smo mi fusnote, mnoge od nas nikada neće imati priliku da budu pročitane". I, kako nam je rekao Nabokov, lovac na leptire koji je postao pisac i obratno, svi smo mi djelići megateksta, fusnote velikom, nepoznatom, nedovršenom remek-djelu.

Dubravka Ugrešić, kako sam igrom slučaja i zahvaljujući jednom prijateljstvu imala prilike doznati, svoju je "Lisicu" (Fraktura, 2017.) pisala četrdeset godina. Nije doslovno pisala četrdeset godina, ali je u njoj bila, rekao bi Vaginov kroz Svistonovljeva usta, "zatvorena" četrdeset godina; život spisateljice-fusnote, koja opet ima svoje fusnote, razgranao se kao stablo, priča se počela ponašati poput rotirajućih prskalica za travu, eto nas na književnoj zabavi! S ovime bih inače završila, ali ću početi: "Lisica" je superiorna većini hrvatske književne produkcije, u doslovnom smislu riječi pred čitateljem je književna gozba, i pitam se tko će tako ovdje (moći) pisati kad spisateljice jednom više ne bude.

Roman kakav piše Dubravka Ugrešić umire, pri čemu već desetljećima traju rasprave je li to što ona piše uopće roman. *Mainstream* književnosti smetalo je još štepanje u "Štefici Cvek u raljama života" (1981), tko bi rekao da smo već u socijalizmu pali kao žrtve anglosaksonskog narativa koji, pisala sam o tome već nekoliko puta, u principu proizvodi lijenog čitatelja jer priča počiva na bazičnim zakonitostima uvoda, zapleta, vrhunca i raspleta. Nije baš da možete čitati žmirečke, ali taj nam je narativ do te mjere ugrađen – tako već i govorimo! - da ćete automatski čitati. "Lisica" je u mnogo čemu supstrat bogatog naslijeđa istočnoeuropskog romana koji kombinira pripovijedanje s esejiziranjem.

Naravno, da bi se pisalo onako kako piše Dubravka Ugrešić, potrebno je znanje. Dijelom je to "akademsko znanje", u njezinu slučaju konkretno o avangardnoj ruskoj grupi Oberiu i njezinim pripadnicima oberiutima, ali i općenito o "suvremenoj" ruskoj književnosti, slavistici, pa sve do "načelnog" znanja, do vječnog pitanja s kojim "Lisica" i počinje – kako nastaju priče? Ili zašto priča, koja u sebi ne sadrži obrazac bajke, paradoksalno, nikad nije toliko uvjerljiva kao ona koja ga sadrži? Uz dodatak da u svaku priču, čak i u bajku, mora biti ugrađena komponenta neke više "istinitosti" (jer magija ne radi ako su riječi izgovorene uzalud).

Književnost je kao *prana* – dah, energija i život. Njezina srž je nevidljiva, a opet bez nje se ne može. Hoću reći, u današnje vrijeme baviti se književnošću se čini gotovo neukusnim – Ugrešić

je subverzivna i autoironična u dijelovima gdje opisuje svoja gostovanja na književnim festivalima na kojima se književnost više ne slavi, nego proizvodi; knjiga je kao cigla koju su fakini iz Juge svojedobno "prodavali" naivčinama i luzerima... – no u samo jednom odlomku autorica daje dokaz zašto je književnost i dalje važna; ne samo za pisca, niti isključivo za čitatelja.

"Što bi to trebala biti ženska sudbina? Odgovor na to pitanje pruža većinski korpus klasičnih djela svjetske književnosti. Postoji jak obrazac (mem, memorijska kartica) koji tekstovi svjetske književnosti (oni manjinski, pisani ženskom, kao i oni većinski, pisani muškom rukom) prenose iz stoljeća u stoljeće poput nasljedne bolesti. Junakinja se mora ponašati prema tom obrascu da bismo je uopće prepoznali kao junakinju. Drugim riječima, ona mora proći kroz test poniženja da bi zaradila pravo na vječni život."

Junakinja svih šest priča u novoj knjizi Dubravke Ugrešić, kako sugerira i prelijepo izvedena naslovnica romana (ilustracija Vedrana Klemensa), jest lisica. Isaiah Berlin, posluživši se grčkim aforizmom, podijelio je pisce na dvije skupine, one koji pišu i djeluju koristeći se jednom idejom – ježeve, i one koji su raznorodni, višestruki – lisice. Lisica je prijetvorna, lažljivica, ulizica, kradljivica, ali i osuđena na samoću, na život izvan svoje vrste; njezino krzno nije najskuplje, ali ne izlazi iz mode.

Na kraju romana autorica citira bugarsku narodnu pjesmu o obudovjeloj lisici s dvanaest lisičica: pjesmu koja počinje nevino, kao dječja brojalica, a završava brutalno kao svaka bajka u originalnom, neušminkanom izdanju, dok još nismo pokušavali djecu zaštititi od realnosti brišući iz bajki iskopane oči, odrezane prste na nogama, vještice koje glođu sitne kosti i demone koji krađu dušu. Ta pjesma možda najbolje utjelovljuje sudbinu lisice koja piše za život i zbog života:

"Ne brini, mamo, ne plači
Lako ćeš nas othraniti
(...)
Lovcima ćemo u kesu
Bogatima oko šije..."

"Lisica" je na jednoj razini knjiga za pisce koji i sami žele biti lisice i lisci – i udžbenik za pisanje, i utjeha piscu, i alkemičarski magična knjiga: rastavimo amalgam slova u potrazi za duhom koji lebdi iznad svih stvari. Prosječnom čitatelju, i oprostite – needuciranom čitatelju, na početku "Lisice" činit će se da mu autorica prodaje ciglu, jer "ovo nije roman, nego zbirka eseja", pritom u velikoj mjeri niz eseja o opskurnoj književnoj grupi čiji romani ne nastaju, nego nestaju, ako su ikad bili i napisani.

Mnogo toga u "Lisici" – kakve li fantastično zabavne igre! – ustvari je u lingvističkom i književno-proizvodnom smislu pažljivo iskrojena redundancija i maštovita varijacija Wolandove rečenice: "Hajde, Behemote, daj roman!" "Rukopisi ne gore!" tvrdi Woland u romanu "Majstor i Margarita" Mihaila Bulgakova. Hoćemo li vjerovati u to ili nećemo, naša je stvar, piše Dubravka Ugrešić. "To što zaista ne može izgorjeti jest nepostojeći rukopis. A kada bismo se kladili na vječnost, možda bi baš odsustvo sadržaja imalo veće šanse za pobjedu od prisustva."

"Lisica" je toliko vješto napisana da je čitatelju nemoguće otkriti gdje je ispleten prvi čvor. Prvi čvor je zametak priče iz kojeg pisac može "štepiti, heftati, rubiti, kratiti, produljiti – sve su to krojačke mogućnosti tekstualne proizvodnje" (Andrea Zlata, "Tekst, tijelo, trauma. Ogledi o

suvremenoj ženskoj književnosti", Ljevak, 2014.). Može ako može. U tom trenutku nekako pada i nesvjesna odluka – je li pisac lisica ili jež. Ima li mnoštvo ideja ili samo jednu, nerijetko banalnu ("Svi smo mi žrtve nečije dernjave. U tome je književnost slična politici."). "Lisica" je gusto i povremeno intertekstualno tkanje, možemo reći – hrana za pametne, a opet... u njezino središte umetnuta je jedna od najautentičnijih priča o ljubavi koje sam ikad pročitala. Namjerno ne govorim – ljubavna priča.

Do kraja novoga romana Dubravke Ugrešić postaje jasno da nas je lisica prevarila. Gotovo sve je izmislila. Granica između fikcije i faksije nije jasna. To je onaj trenutak, rekla bi Irina Ferris, kad priča izmakne autorovoj kontroli, "kada se počne ponašati poput rotirajućih prskalice za travu i prskati u raznim smjerovima; kada trava krene rasti ne zbog vlage, već zbog žeđi za bliskim izvorom vlage".

Sasvim subjektivno, "Lisica" je najbolja knjiga koju sam dosad pročitala u 2017. godini. Nesumnjivo, to je i zato što "autentična ljepota za žene i muškarce mojih godina može biti pravi potres".